

שם. ולא הבנתי מש"כ בחזו"א (קמז, יט) להוכיח מכאן שקדושין תופשין אף קודם טבילה, והקשה מכאן על השיטה המובאת בריטב"א (ביבמות שם) שאין קדושין תופשין. והלא הדבר מבואר בתוס' שהעמידו להדיא כשכבר טבלה?.

'כופין את היורשים וכותבין לה גט שחרור' – הקשו התוס' (לעיל לה.) כיצד מותר לעשות כן, והלא המשחרר עבד עובר ב'עשה'? ותרצו שכיון שכבר אין היורשים רשאים להשתעבד בה, שהרי 'מצוה לקיים דברי המת', אין איסור עשה בנתינת גט במצב כזה. (והכוונה, שכיון שיש כאן שתי פעולות נפרדות, הנעשות על ידי שני אנשים (הסרת השעבוד שנעשתה ע"י המת, ונתינת הגט של היורשים), שבכל אחת מהפעולות לבדה אין איסור, אין כאן איסור של תורה ממש, וכיון שכך, ראו חכמים להחמיר כאן במצות קיום דברי המת, הגם שמכל מקום נעקר על ידי כך רצון התורה ד'לעולם בהם תעבודו'. – אגרות משה חו"מ ח"ב מב, ע"ש.) והרשב"א (לעיל) תירץ שכשעשה לו טובה, אין איסור של 'לעולם בהם תעבודו', וכנראה באופן כזה מדובר כאן, שעשתה טובה לאדונה.

(ע"ב) 'זכולן בשטר' – משמע בדברי הראשונים, שאם אמר ולא כתב, יכול לחזור בו, ואין אומרים שכיון שהעבד מוחזק בעצמו הרי הוא זכה בעצמו לענין הממון. ואפילו לסוברים שעבד נקנה בהגבהה (קדושין כב:), או בחצר (ע' ב"ק יב), אעפ"כ לא מועילים קנינים אלו לענין שחרור, לפי שהשחרור, אין ענינו כקנין, שאין גופו של בן-חורין כחפץ הנקנה, אלא ענין השחרור הוא התחלפות דיניו, כגירות וכגירושיין. אלא שבכל זאת ישנה השתוות בדינים מסוימים לקנינים, לפי שקודם שנשתחרר הרי הוא בכלל 'חפצים', ומצד האדון הוא כענין הקנאה, אך עיקרו של שחרור אינו נלמד משאר קנינים ואין לנו אלא יציאות שאמרה תורה (חזון איש קמז, ה. וע"ע אמרי משה – כד).

דף מא

'עולא אמר: מי שיחררו – רבו שני... וכותב (העבד) שטר על דמיו' – פרש רש"י 'על דמיו' – העודפים על החוב. משמע, שבזה שרבו שני שחררו, אף כי אין זה שחרור מן הדין, הפסיד את חובו, לפי שהוא כגורם לעצמו את הנזק, וכאילו קיבל את העבד בחובו ושחררו, אף כי היזק שאינו ניכר לא שמייה היזק. (ובפשטות מדובר גם באופן שלא אמר לו 'לא יהא לך פרעון אלא מזה'. ולכאורה דבר זה מתקנת חכמים ולא מעיקר הדין. וצריך עיון).

(ובזה מובן, הלא גם למאן דאמר 'היזק שאינו ניכר לא שמייה היזק' קנסו חכמים 'שלא ילך כל אחד ומטמא טהרותיו של חברו' (ע' להלן נג), ומדוע כאן לא קנסוהו? אלא כיון שגם הוא מפסיד לעצמו בכך, לא חששו שיבואו לעשות כן (וכסברת התוס' בב"ק ק: ד"ה חייב בכיזא בזה) – עפ"י פרי יצחק ח"א נח. ובשאלה זו עמד החת"ס בחידושו (להלן נב-נג) ודחה תירוץ זה, ע"ש. ויש מי שתרץ, שכיון שכאן העבד צריך לשלם את דמיו (העודפים על החוב), לכן לא קנסו את המשחרר, שאין ההפסד לראשון גדול כל כך – אילת השחר).

והרש"ש כתב אפשרות לפרש, שכיון שאין שחרורו של השני כלום, לא הפסיד חובו בשחרורו, והעבד חייב בכל דמיו, ושניהם יחלקו ביניהם בדמיו.

'מי שחציו עבד וחציו בן חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי בית הלל' – בספר 'קצות החושן' (קעה, א) הוכיח (על פי סוגית הגמרא להלן מב), שהחלוקה לימים, נוגעת רק

לצד הממוני של העבד, אבל בנוגע לקנין-האיסור שבעבד, לא שייכת חלוקה לזמנים, אלא בכל זמן הוא חצי עבד חצי בן-חורין. וסיבת הדבר, לפי שאי אפשר שייתפס בו קדושת ישראל באופן זמני ואחר כך יחזור להשתעבד כעבד כנעני.

לפי זה, כתב, אסור לרבו לעבוד בו עבודת פרך, לפי שחציו ישראל. (ובזה הסביר את דברי הרשב"א (שבת ד.) שאין איסור לשחרר חצי עבד חצי בן-חורין, שאין בהם 'תעבודו', משום צד חירות שבו.

(וכ"כ בסברא דנפשיה ב'פורת יוסף' כאן). וע"ע בטורי אבן ריש חגיגה; דבר אברהם לט.ד.

ואף למשנה אחרונה שכופין את רבו, יש נפקותא בדבר, באופנים שאין כפיה, כגון ביתומים או בשפחה כנענית, שאז מחלקים לימים, כלמשנה ראשונה, כמבואר בתוס' ובשאר ראשונים (להלן מב).

וכן נפסק בשו"ע - יו"ד רסז).

ואמנם, במקום אחר (רמ"ב) הביא ה'קצות' שנראה ששיטת הירושלמי אינה כן, אלא הוא קנוי לכל דבריו ליום, וביום הבא אינו עבד, וחוזר חלילה. ושמא סובר הירושלמי שקדושה יכולה לפקוע בכדי (ע' נדרים ל.) (וע' חת"ס שפרש הירושלמי באופן אחר. וע"ש במראה הפנים. וכן בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א פח) האריך לבאר שאף לשיטת הירושלמי אין חלוקה לזמנים בנוגע לאיסורין, וכל דברי הירושלמי אמורים על תפישת קידושין בלבד).

ציונים וראשי פרקים, לעיון

(ע"ב) 'כופין את רבו ועושה אותו בן חורין' - יש להסתפק אם בחיוב 'ערבות', שכל איש

ישראל ערב על קיום מצוות של ישראל חברו, האם חייב להוציא מממונו לקיים חיובו זה?

ואין להוכיח מזה שחייב האדון לשחררו כדי שיקיים העבד מצוותו, אדרבה, כאן היא תקנת חכמים מיוחדת לכפות את האדון 'מפני תיקון העולם', ולצורך מצוה רבה. (חידושי הגר"ר בענגיס, ח"א סוס"י

ד. ומבואר שם שכל הצד לומר שפטור, רק משום שכיון שאין לאדם עצמו ממון לקיים את המצוה, והרי הוא אנוס, ואנוס רחמנא פטריה, ממילא גם חבירו אינו חייב לדאוג בממונו למצוותו. והביא גם מהתוס' כאן (ובבבא בתרא) שמשום

מצות פריה ורביה לבד לא היו כופין את רבו, כיון שהעבד אנוס.

ומשמע, שבאופן שאין הוא אנוס, מחייבים את השני להוציא מממונו לצורך מצוה של זה).

התוספות שאלו שיבוא עשה של 'פריה ורביה' וידחה לא-תעשה ד'לא יהיה קדש' - וכבר דנו האחרונים אם שייך לומר שכיון שהעשה מוטל על צד החירות שבו, והלאו על צד העבדות - שמא

הרי הוא כשני אנשים, שלא שייך לומר כאן עשה ידחה ל"ת - ע' (טורי אבן - חגיגה) מנחת חינוך לה;

פורת יוסף כאן; חידושי הגר"ח על הש"ס.

אחד מתירוצי התוס' שאין קיום העשה בא בזמן דחיית הלאו ממש, שמצות פריה ורביה אינו מקיים אלא בגמר ביאה. וכבר נחלקו הראשונים אם כל כגון זה נחשב 'בעידנא' - ע' תוס' זבחים צו: ובפסקי

התוס' שם; רשב"א - שבת; נמוקי יוסף פ"ב דבבא מציעא; שער המלך סוף הל' איסור"ב; בית הלוי ח"א א; המאיר לעולם - א; מהר"ץ חיות - ביצה ה. וע' זכר יצחק לא ד"ה ונראה דהחילוק.

עוד דנו מהאחרונים שלכאורה ניתן לומר שמצות פריה ורביה לא מתקיימת אלא בלידת הבנים, וגם לענין דחיית לאו, אין אנו דנים על זמן הביאה - ע' מנחת חינוך, א; פרי יצחק ח"א מב; קובץ ביאורים

- גיטין אות כו. וע' 'אתון דאורייתא'.

עוד בבאר דברי התוס' בסוגיתנו - ע' שער המלך הל' עבדים ג,ג; צל"ח פסחים פח. ט"ז אה"ע א; שו"ת פרי יצחק ח"א מא.

'דכולי עלמא גזירה שוה עדיפא' – רש"י כתב, שגזרה שוה ניתנה מסיני, שהרי אין אדם דן ג"ש מעצמו, ולכן עדיפה היא על ההיקש.

וכבר תמהו (משנה למלך הל' קרבן פסח ב'יג; פורת יוסף כאן, ועוד) מדברי רש"י במסכת סוכה (לא) שאומר שכל המידות, מלבד 'קל והומר' אין אדם דן מעצמו, (שלא כשיטת התוס' שם), ואם כן, גם ההקש כמוהו כגזרה שוה, שניהם נמסרו לתלמיד מפי רב עד למשה מסיני?

ותירץ ה'משנה למלך' בשני אופנים: רש"י בסוכה לא כתב כן אלא אליבא דרבי יהודה (ע"ש בסוגיא), והכמים חולקים על כך. וכן הביא מה'בין שמועה'. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א טו, ד) תמה על דבריהם, הלא מפורש רש"י בכמה מקומות בש"ס כתב דבר זה בסתמא (כבסנהדרין עג; מנחות פב. וכן הקשה ב'מלא הרועים' כאן מרש"י בחולין כ: ד"ה אדרבה).

עוד תירץ במשל"מ שאין כוונת רש"י אלא לומר שהג"ש כמו ההקש, ניתנה למשה מסיני, ולכך לא עדיף ההקש ממנה, ולא בא לתת טעם לעדיפותה של הג"ש על ההיקש. (ולתירוץ זה מיושבת הקושיא שהקשו התוס' מהגמרא בזבחים, ששם איתא שלכו"ע ההקש עדיף, ותירצו התוס' שני תירוצים. (ע' כאן ובזבחים מה.)). ולשני התירוצים אכן אין עדיפות לג"ש על ההקש – אג"מ שם).

(וכבר העיר רעק"א ב'גליון הש"ס' במסכת ראש השנה (לד.). מדברי רש"י שם, ששמעע שאדם דן הקש מעצמו. וב'תפארת ישראל' על המשניות (ספ"ד דרכין) הוכיח גם משם, כדברי ה'בין שמועה' שרש"י בסוכה לא כ"כ אלא אליבא דרבי יהודה. ע"ש).

דף מב

הערות ובאורים בפשט

'אלא קמא ליקני נפשיה ולקנייה לחבריה? אלא מחוורתא כדשנינן מעיקרא' – סלקא דעתין מעיקרא, שמדובר שכתב שתי שטרותיו לפני שמסר אחד מהם, ויש לאמוד דעתו שאינו רוצה אלא או שיחולו שניהם או אף אחד לא יחול. ואסיקנא דלאו מילתא היא. (חידושי הר"ן)

'נגחו שור, יום של רבו – לרבו, יום של עצמו – לעצמו' – המאירי פרש (משמע דלא כרש"י הפוסקים, אלא אין יום הנגיחה משנה כלל) שבכל יום שמים את הפחת של אותו היום, ומשלמים את שווי הפחת לבעלים של אותו יום.

(ע"ב) 'הניחא לאביי דאמר נותן לו שבת גדולה ושבת קטנה – שפיר, אלא לרבא... – מחלוקת אביי ורבא אינה בעבד דוקא, אלא מחלוקת כללית על כל אדם שחובל בחבירו והכהו על ידו וצמתה וסופה לחזור, וכל הדומה לזה – אם יש חיוב תשלומי נזק בנוסף לשבת, או הכל כלול בתשלומי שבת. ושאלת הגמרא על האוקימתא שהשור הזיק בנוק שסופו לחזור, והלא לרבא כיון שאין כאן תשלום נזק, בשור – ייפטר? (פשוט).

'מעוכב גט שחרור יש לו קנס או אין לו קנס... ת"ש הפיל את שינו... – לא מבואר בגמרא אם לפי אותו צד בספק שאין לאדון קנס, האם חייב בעל השור לשלם דמי העבד ליורשיו (ע' ב"ק מג, שכשאין חיוב קנס, חייב בתורת דמים). אולם מהמשך הסוגיא משמע שדמי החבלה, לפי אותו צד, שייכים לעבד.